

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СИМВОЛІКИ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі дослідження процесу запровадження символіки військових формувань України. Аналізуються обставини створення та використання військових символів для Національної гвардії, Внутрішніх військ, підрозділів Служби безпеки, Державної прикордонної служби, Державної служби надзвичайних ситуацій України. Зазначається, що символіка військових формувань носить функціональний характер та разом із символікою Збройних сил України утворює єдину систему військової символіки держави.

Ключові слова: військове формування, символіка, Україна.

Під терміном «військові формування України» прийнято розуміти усі воєнізовані структури, окрім Збройних Сил України. До цього переліку відносяться Національна гвардія України, Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України (до 2014 року), підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (з 2013 року – Державна служба України з надзвичайних ситуацій), Служби Безпеки України, Державної прикордонної служби України.

Національна гвардія України розробила та запровадила свій офіційний символ, який був уведений в дію наказом Командувача гвардії у червні 1999 р. – за півроку до її розформування. В описі символу зазначено, що він складається з чотирьох основних елементів: гербового щита, щитотримачів, навершя та стрічки з девізом. Гербовий щит синього кольору містить зображення малого Державного герба України, що спирається на перехрещені пірнач та булаву. Щитотримачами виступають святий архистратиг Михаїл і лев. Навершям слугує фігура золотавого сокола, який розправляє крила. Він сидить на гербовому щиті,

---

Карпов Віктор Васильович, кандидат історичних наук, доцент кафедри, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ.

©Карпов В.В., 2015

тримаючи у лапах золотаву стрілу. Щитотримачі спираються на стрічку жовтого кольору, на якій розміщено девіз Національної гвардії України: «Відданість, честь, патріотизм» [12, с. 12].

Особливістю символіки Національної гвардії є те, що вона, при усьому розмаїтті, ґрунтувалася на принципі поєднання територіальної символіки місця дислокації підрозділів із тематичним символом підрозділу гвардії за його функціональним призначенням. Окрім цього, варто звернути увагу на таку особливість опрацювання символіки, як заперечення використання досвіду побудування радянської символіки. Це виявилось в символічному означенні військової форми одягу гвардійців [10].

Аналіз документальних матеріалів стосовно заправдання символіки Національної гвардії України дозволяє зробити висновок, що робота з опрацювання прапора гвардії не була проведена. Дослідженням встановлено, що у військових частинах під час урочистих заходів та військових ритуалів використовувався Державний прапор України. Із запровадженням офіційного символу було виготовлено лише штандарт командувача Національної гвардії України – квадратне полотнище синього кольору із зображенням на ньому символом гвардії. До комплексу символіки Національної гвардії також належать нагрудний знак «Гвардія» та нагрудні знаки військової майстерності. [5, с. 245–247; 9, с. 13]

Символіка Національної гвардії України через нетривалий час її існування, а особливо через нерозвиненість на початковому етапі наукової школи символіки в українській історіографії відображена недостатньо. З даної тематики публікацій обмаль, а узагальнюючі праці з історії діяльності Національної гвардії України відсутні. Тож актуальним є проведення системних та всебічних досліджень у цьому напрямі.

Аналіз діяльності Національної гвардії України в галузі означення військових підрозділів засвідчує, що командуванню вдалося запровадити систему знаків, що відповідає функціональному призначенню військового формування. Проте повною мірою систему символіки запровадити не вдалося, нагородна система не створювалася, що пояснюється

ліквідацією Національної гвардії України [9, с. 14]. За своїм змістом символіка має національний характер. При її опрацюванні бралися за основу державні символи України. Символіка нарукавних знаків має елементи українського барокового стилю та історичних символів земель України. Офіційний символ Національної гвардії України показує готовість українського війська до захисту держави й відображає споконвічну ідею єдності регіонів України.

Із поновленням Національної гвардії України у 2014 році не відбулося повернення до раніше опрацьованих символів, а було запроваджено нову символіку [6, с. 57].

До розформування у 2014 році Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України мали свою власну систему символіки, до якої належать емблема Внутрішніх військ, прапор Внутрішніх військ, герб Внутрішніх військ, Бойовий прапор Внутрішніх військ та комплекс відомчих заохочувальних відзнак та знаків військової майстерності. Символіка Внутрішніх військ має нормативно-правове забезпечення, встановлена відповідними наказами Міністра внутрішніх справ України та Командувача Внутрішніх військ МВС України. Аналіз змісту символіки доводить, що вона є важливим елементом військової служби, має ужитковий характер та відповідає функціональним завданням Внутрішніх військ, утверджує їх приналежність до військової організації держави.

Символіка Внутрішніх військ є цілісним комплексом, який розроблений О. Руденко, Д. Адаменко та В. Назарчук з урахуванням принципів історичних державно-національних традицій військової символіки України [7, с. 122]. Зазначимо, що цей авторський колектив опрацював символіку Служби безпеки Державної прикордонної служби, Державної служби надзвичайних ситуацій України.

У 1998 р. Міністр внутрішніх справ України Ю. Кравченко затвердив символіку Внутрішніх військ України: прапор, герб, штандарт командувача, низку офіцерських та солдатських відзнак [18, с. 50]. Задля розвитку процесу впровадження символіки було видано наказ Міністра внутрішніх справ України № 163 від 21 лютого 2002 р. «Про затвердження відомчих заохочувальних відзнак Міністерства внутрішніх

справ України та Положення про символіку та систему нагород внутрішніх військ МВС України» [9, с. 29].

Емблема внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України являє собою прямий рівносторонній хрест з розбіжними кінцями крапового кольору і пружками срібного металу. У центрі хреста вміщено зображенням геральдичної емблеми Міністерства внутрішніх справ України – восьмикутної зірки з білого металу у вигляді 48 розбіжних променів, на яку накладено малий Державний герб України [13, с. 1]. Емблема є основою символіки Герба та Прапора Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, який являє собою прямокутне полотнище синього кольору із зображенням у центрі полотнища емблеми. [5, с.232].

Герб Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України являє собою круглий щит синього кольору зі срібним окуттям, на тлі якого розміщено геральдичний знак Внутрішніх військ МВС України. Геральдичний знак складається з емблеми Внутрішніх військ МВС України, на тлі якої розміщено зображення двох схрещених мечів вістрями угору.

Бойовий прапор Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України являє собою синє квадратне полотнище. На лицьовому боці Бойового прапора в центрі розміщено зображення емблеми Внутрішніх військ МВС України. А в усіх кутах полотнища вміщено зображення срібних вінків із дубового та лаврового листя, в центрі яких – геральдичний знак Внутрішніх військ МВС України.

Зворотний бік прапора містить зображення прямого рівностороннього хреста з розбіжними кінцями крапового кольору зі срібними пружками. У центрі розміщено емблему Міністерства внутрішніх справ України – срібну променисту восьмикутну зірку, центр якої обрамлений золотим вінком з дубового та лаврового листя. Центр вінка містить синій медальйон з назвою військової частини або вищого навчального закладу Внутрішніх військ МВС України.

До прапора прикріплено подвійну синю стрічку з бантом. Краї стрічки обрамлено срібною лиштвою. Стрічка містить написаний срібними літерами девіз: «Честь, мужність, закон». На одному кінці стрічки – зображення малого Державного герба України, на другому – емблема Міністерства внутрішніх

справ України на малиновому тлі. Кінці стрічок прикрашені срібними торочками [7, с. 233].

Дослідження символіки Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України показує, що вона відповідає функціональному призначенню цього військового формування.

Першочерговими завданнями на шляху утвердження української державності стало забезпечення охорони Державного кордону, розвиток, будівництво і комплектування Прикордонних військ. Розв'язання цих важливих проблем розпочалося під керівництвом першого Командувача Прикордонних військ України генерала армії України В.О. Губенка.

Зауважена особливість процесу формування символіки Державної прикордонної служби України, яка полягала в тому, що на початковому етапі про розробку та запровадження символіки прикордонників на законодавчому рівні не йшлося. Як показало дослідження, це питання належало до компетенції керівництва служби.

У 1992 р. Голова Державного комітету у справах охорони Державного кордону України генерал армії В. Губенко затвердив перші зразки прапорів. Однак ці прапори мало чим відрізнялися від радянських. Це зумовило потребу їх подальшого опрацювання та надання їм символіки національного значення. У 1999 р. було впроваджено систему морських прапорів для Прикордонних військ України [8, с. 1–2].

Ґрунтовний аналіз джерельної бази засвідчив, що на етапі закінчення та затвердження новочасної української військової символіки вирішення питання запровадження символіки прикордонників набуває законодавчого рівня. Відповідно до рішення Президента України 7 серпня 2001 р. було засновано емблему, прапор Прикордонних військ України, герб Державного комітету у справах охорони Державного кордону України, прапор Морської охорони Прикордонних військ України, Бойовий прапор Державного комітету у справах охорони державного кордону України, штандарт Голови Державного комітету у справах охорони Державного кордону України – Командувача Прикордонних військ України [17].

Дослідженням встановлено, що розвиток символіки Прикордонних військ тісно пов'язаний із реформуванням та трансформацією цього військового формування. У зв'язку із проведенням організаційних заходів у Прикордонних військах та їх реформуванням і видозміною відбулося коригування комплексу символіки військ. До символіки прикордонників входить емблема, прапор Державної прикордонної служби України, герб Адміністрації Державної прикордонної служби України, прапор Морської охорони Державної прикордонної служби України, Бойовий прапор Адміністрації Державної прикордонної служби України, штандарт Голови Державної прикордонної служби України, відомчі відзнаки, емблеми, нагрудні та нарукавні знаки [19, с. 5].

Емблема і прапор є офіційними символами Державної прикордонної служби України, а герб Адміністрації Державної прикордонної служби України – офіційним символом цього органу управління. Емблема Державної прикордонної служби України являє собою прямий рівносторонній хрест з розбіжними кінцями зеленого кольору й пружками жовтого металу. У центрі емблеми вміщено зображення Знака Княжої Держави Володимира Великого золотого кольору на синьому полі у обрамленні вінка з дубового листа з жовтого металу [5, с. 251].

Прапор Державної прикордонної служби України являє собою прямокутне полотнище малинового кольору, у центрі якого розміщено зображення емблеми Державної прикордонної служби України. Герб Державної прикордонної служби України являє собою круглий щит малинового кольору із золотим окуттям, на тлі якого розміщено геральдичний знак Державної прикордонної служби України. Геральдичний знак складається з емблеми Державної прикордонної служби України, на тлі якої розміщено зображення ключа і двох схрещених мечів вістрям угору. Отвір ключа має форму рівностороннього хреста з розбіжними променями, а борідка ключа – форму двох симетричних фортечних мурів. Зображення ключа й мечів – золоті [5, с. 252].

Прапор Морської охорони Державної прикордонної служби України являє собою прямокутне полотнище зеленого

кольору. У центрі полотнища розміщено прямий білий хрест. У верхньому лівому куті полотнища (крижі) – Державний прапор України. Хрест має з трьох сторін зелений та білий обідки, а з боку крижа – зелений. Обидві сторони полотнища ідентичні.

Штандарт Голови Державної прикордонної служби України – це малинове полотнище, облямоване золотистими торочками, в центрі полотнища вміщено геральдичний знак Адміністрації Державної прикордонної служби України. Геральдичний знак відокремлений від краю полотнища золотим орнаментом із дубового та калинового листя. Верхівкою штандарта є спис, у прорізі якого розміщено козацький хрест [11, с. 114].

Бойовий прапор Державної прикордонної служби України має квадратне полотнище. Його обрамлюють золотисті торочки. Лицьовий бік: на малиновому полотнищі прапора в центрі зображена емблема Державної прикордонної служби України. У чотирьох кутах у золотих віночках розміщені невеликі за розміром хрести такого ж малюнка, як на штандарті Голови Державної прикордонної служби України. На зворотному боці прапора в центрі зображена емблема Прикордонної служби України. Центральний медальйон хреста замість тризуба мав напис: «Державний комітет у справах охорони Державного кордону України» [4, с. 6]. У чотирьох кутах у золотих віночках розміщені емблеми – два перначі та ключ. До верхівки прапора прикріплена зелена муарова стрічка з бантом. На стрічці золотом написаний девіз: «Безпека кордону – могутність держави» [5, с. 252].

Фалеристична колекція включає ряд відзнак, встановлених і затверджених керівництвом військового формування [4, с. 10–11]. Доповнюють комплекс символіки нарукавні знаки частин та підрозділів Державної прикордонної служби України. При проведенні аналізу змісту символіки нарукавних знаків виявлені деякі загальні тенденції. Так, символіка Східного регіонального управління та 6-го Волинського, Могилева-Подільського, Котовського, Ізмаїльського, Сімферопольського, Бердянського, Харківського, Луганського, Донецького, Чернігівського та Луцького прикордонних загонів продовжує традицію поєднання

символу Державної прикордонної служби із територіальною геральдикогою. Новим є використання у символіці Західного регіонального управління символіки прапорів держави та суміжних держав, а у символіці Південного регіонального управління – емблеми служби і радянської символіки, що є недоречним. Символіка підрозділів Морської охорони об'єднана єдиним символом – на перехрещених якорях розміщено малий Державний герб України.

Отже, Державна прикордонна служба України має власну систему символіки, яка сучасними методами відтворює історичні традиції прикордонників. Вона є складовою загальної системи символіки військових формувань держави. В її основу покладено державні символи України та ужито для означення служби традиційний для прикордонників зелений колір. Цей колір також повною мірою використано для символіки прапорів морської охорони, що відбиває характер дій прикордонників на морі. Система відомчих заохочувальних відзнак відображає характер Прикордонної служби.

Діяльність національної служби безпеки тісно пов'язана з процесом утвердження державного суверенітету України. Цьому інститутіві належало усвідомити свою роль і місце у становленні й розвитку нової держави, переосмислити функції, розгорнути нові напрями роботи, притаманні демократичній країні, поступ якої базується на верховенстві закону і загальнолюдських цінностях. Саме ці завдання служби впливали на процес опрацювання її символіки.

У 1993 році Служба безпеки України отримала власну емблему [14, с. 303]. На початку емблема Служби безпеки України відповідала вимогам радянської школи емблематики та фалеристики з доповненнями українського національного звучання. Особливістю символіки є те, що керівництво служби вважало недоречним використання символів колишніх радянських органів ВЧК-КДБ у незалежній державі, як з політичних причин, так і з погляду неоднозначної, почасти вкрай негативної ролі цих структур в історії України.

Символіка Служби безпеки України у 2001 році була запроваджена як складова частина єдиного комплексу військово-геральдичних знаків для Збройних Сил України

та інших військових формувань [1, с. 118; 7, с. 122]. До цього комплексу увійшли: емблема, герб та прапор, бойовий прапор військової частини, штандарт Голови служби та прапор органу, підрозділу, навчального закладу [14, с. 304]. Комплекс створено з урахуванням історичних, державних і національних традицій військової символіки України, загальновизнаних законів і правил геральдики, фалеристики, вексилології, емблематики й затверджено 14 лютого 2002 р. Указом Президента України Л.Д. Кучми [16].

Центральне місце у системі символіки Служби безпеки України посідає емблема. Вона являє собою прямий рівносторонній хрест із розбіжними кінцями синього кольору і золотими пружками. У центрі емблеми вміщено зображення Тризуба золотого кольору на синьому полі в обрамленні вінка з дубового листа жовтого металу. Емблема Служби безпеки України стала основою для розробки герба Центрального управління, емблем підрозділів, зображена на штандарті Голови СБУ, бойових і службових прапорах, при розробці нагородного комплексу.

Герб Центрального управління Служби безпеки України являє собою круглий щит малинового кольору із золотим окуттям, на тлі якого розміщено геральдичний знак Служби безпеки України [1, с. 119]. Геральдичний знак складається із емблеми Служби безпеки України, на тлі якої розміщено зображення лікторської фасції (в'язка різок з двосічною сокирою) і двох схрещених мечів вістрям угору. Зображення мечів, лікторської фасції – золоті.

Прапор Служби безпеки України поряд з емблемою є офіційним символом і являє собою прямокутне полотнище малинового кольору з розташованим у центрі зображенням емблеми Служби безпеки України. Бойовий прапор військової частини Служби безпеки України являє собою малинове квадратне полотнище. На лицьовому боці Бойового прапора в центрі розміщено зображення емблеми Служби безпеки України. В усіх кутах полотнища вміщено зображення золотих вінків із дубового та калинового листа, у центрі яких – геральдичний знак Служби безпеки України.

Зворотний бік прапора містить зображення прямого рівностороннього хреста з розбіжними кінцями синього

кольору із золотими пружками і круглим медальйоном у центрі синього кольору в обрамленні вінка із золотого дубового листа. На тлі медальйона зазначається номер і назва військової частини золотими літерами. В усіх кутах полотнища вміщено зображення золотих вінків із дубового та калинового листа. У центрі вінків – зображення двох схрещених мечів вістрям угору і накладеної на них лікторської фасції. Вільні сторони прапора прикрашені золотими торочками.

Аналіз оформлення дерев'яного древка прапора свідчить про наслідування вексилологічних традицій Армії Української Народної Республіки [3, с. 63], а саме: до основи верхівки древка прикріплено подвійну синю стрічку з бантом. Краї стрічки обрамлено золотою лиштвою. Стрічка містить напис золотими літерами «Безпека держави – безпека народу» і орнамент із зображенням золотого дубового та калинового листа. На одному кінці стрічки – зображення Тризуба, на іншому – емблеми Служби безпеки України на малиновому тлі. Кінці стрічки прикрашені золотими торочками. Верхівка древка стрілоподібна з жовтого металу, в центрі якої вміщено емблему Служби безпеки України.

Штандарт Голови Служби безпеки України являє собою малинове квадратне полотнище із зображенням у центрі геральдичного знака Служби безпеки України. Полотнище по периметру облямоване золотою лиштвою у вигляді орнаменту з дубового та калинового листа. Сторони штандарта, крім верхнього краю полотнища, прикрашені золотими торочками. Поле зворотного боку штандарта без зображень.

Нагородна система Служби безпеки України встановлена наказом Голови служби від 9 січня 2008 р. До цієї системи входять такі відомчі заохочувальні відзнаки Служби безпеки України: нагрудний знак «Почесна зірка Служби безпеки України», нагрудний знак «Почесна відзнака Служби безпеки України» [2, с. 138–149], відзнака «За мужність і відвагу», відзнака «Вогнепальна зброя» або «Холодна зброя», відзнака «Хрест Доблесті» двох ступенів, нагрудні знаки «За боротьбу з корупцією та організованою злочинністю», «За особисті заслуги в оперативно-розшуковій діяльності», «За заслуги в боротьбі з тероризмом» [14, с. 311], «Хрест Пошани», відзнаки «Ветеран органів безпеки» та «За відзнаку в службі» трьох ступенів.

Окрім відзнак, що мають загальне для усієї Служби безпеки України значення, до нагородної системи належать також нагрудні знаки окремих управлінь і департаментів, зокрема нагрудні знаки Департаменту контррозвідки Служби безпеки України та Інспекторського управління Служби безпеки України, встановлені згідним наказом, а також нагрудний знак «Почесна відзнака Антитерористичного центру при Службі безпеки України», нагрудний знак Управління внутрішньої безпеки Служби безпеки України, нагрудний знак «Почесна відзнака Департаменту оперативнотехнічних засобів Служби безпеки України» [14, с. 310-313].

Висновки. Таким чином, аналіз символіки Служби безпеки України засвідчив наявність цілісного комплексу, створеного з урахуванням національних традицій та призначення служби. Поряд із державними символами у символіці СБУ використовуються зображення святого Георгія Переможця та святого архистратига Михаїла, символи хреста, меча, щита, лаврової гілки. Наявність такого комплексу, відбиваючи у виразній художній формі призначення Служби безпеки України, говорить про високий престиж цього важливого інституту української державності.

Державна служба з надзвичайних ситуацій утворена шляхом реформування Міністерства з питань надзвичайних ситуацій України. Вивчення документальних джерел дало змогу з'ясувати, що міністерство мало свою печатку із зображенням Державного герба України і своїм найменуванням, використовувало відповідно до законодавства власні емблему, прапор, іншу символіку. Слід зауважити, що історіографія символіки Міністерства з питань надзвичайних ситуацій України мало досліджена. Її основу переважно складають офіційні документи.

Символіка Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи була запроваджена Указом Президента України Л.Д. Кучми [15]. До цього комплексу увійшли: емблема і прапор, штандарт міністра, герб центрального апарату міністерства [7, с. 284–285].

Дослідженням з'ясовано, що органам, підрозділам і навчальним закладам міністерства дозволено мати службові

прапори, порядок використання яких, а також перелік органів, підрозділів і навчальних закладів, які можуть мати ці прапори, затверджує міністр. Отже, до комплексу символіки також входять Бойовий прапор частин служби та службовий прапор територіального структурного підрозділу.

Як і в інших військових формуваннях, чільне місце в системі символіки рятувальників посідає емблема. Вона являє собою прямий рівнораменний хрест із розбіжними кінцями жовтогарячого кольору і золотими пружками. У центрі емблеми вміщено зображення Знака Княжкої Держави Володимира Великого – Тризуб золотого кольору на синьому полі в обрамленні вінка з дубового листа золотого кольору. На сторонах хреста – зображення рівносторонніх трикутників синього кольору, спрямованих до центра емблеми, а між сторонами хреста – стилізовані зображення язиків полум'я жовтогарячого кольору із золотими пружками.

Герб центрального апарату являє собою круглий білий щит із золотим окуттям, у центрі якого розміщено геральдичний знак. Прапор – прямокутне полотнище білого кольору, у центрі якого розміщено зображення емблеми. Штандарт Міністра являє собою біле квадратне полотнище із зображенням у центрі геральдичного знака. Геральдичний знак складається з емблеми, на тлі якої розміщено зображення лікторської фасції. Полотнище по периметру облямоване золотою лиштвою у вигляді орнаменту з дубового та калинового листа. Сторони штандарта, крім верхнього краю полотнища, прикрашено золотими торочками. Поле зворотного боку штандарта без зображень. Бойовий прапор МНС являє собою біле квадратне полотнище. На лицьовому боці Бойового прапора в центрі розміщено зображення емблеми. В усіх кутах полотнища вміщено зображення золотих вінків із дубового та калинового листа, у центрі яких геральдичний знак.

Зворотний бік прапора містить зображення емблеми у центрі круглого медальйона синього кольору в обрамленні вінка із золотого дубового листа. Замість тризуба зазначається назва військової частини. В усіх кутах полотнища вміщено зображення золотих вінків із дубового та калинового листа. У центрі вінків – зображення двох схрещених

лікторських фасцій і накладеної на них міжнародної емблеми цивільної оборони – трикутника блакитного кольору на оранжевому полі, замкненого в коло.

До основи верхівки прапора прикріплено подвійну помаранчеву стрічку з бантом. Краї стрічки обрамлено золотою лиштвою. Стрічка містить напис золотими літерами «Запобігти, врятувати, допомогти» і орнамент із зображенням золотого дубового та калинового листя. На одному кінці стрічки – зображення Тризуба на синьому тлі, на другому – емблеми на білому тлі. Кінці стрічки прикрашено золотими торочками. На основі встановленої символіки було опрацьовано нарукавний знак та нагрудні знаки класної кваліфікації [7, с. 288].

Таким чином, комплекс символіки Державної служби надзвичайних ситуацій України входить до системи військової символіки держави й відображає головну функціональну сутність – забезпечення захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій технічного, природного, екологічного чи воєнного характеру, а загалом – забезпечення прав людини на захист її життя й здоров'я та безпечну діяльність.

Загалом, дослідження показало, що характер символіки військових формувань України відповідає їх функціональному призначенню. Особливістю становлення символіки цих військових формувань є те, що на початковому етапі розробка та впровадження їх символіки відбувалися розрізнено, кожне військово формування діяло самостійно. Згодом цей процес отримав законодавче забезпечення та єдине концептуальне бачення на побудову символіки, що в кінцевому підсумку склало систему символіки військових формувань.

1. *Граб С.* Геральдичний комплекс Служби безпеки України / Сергій Граб // Військово-історичний альманах. – 2005. – Ч. 1(10).
2. *Граб С.* Нагороди Служби безпеки України / Сергій Граб // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 1(14).
3. *Денисюк Ж.* Бойовий прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР / Ж. Денисюк // Український військовий музей. – 2009. – Ч. 1.
4. Державна прикордонна служба України: історія та сучасність. – К. : Фенікс, 2007. – 260 с.: іл.

5. *Карпов В.* Військова символіка держави / В. Карпов, Д. Табачник. – К.: Либідь, 2007. – 296 с.; іл.
6. *Карпов В.* Становлення Національної гвардії України та опрацювання її символіки // Воєнно-історичний вісник Національного університету оборони України – К.: Національний університет оборони України, 2014. – № 1. – С. 57.
7. Комплекс військово-геральдичних знаків, емблем і прапорів // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч.1(2).
8. *Кохан О.* Прапори Прикордонних військ України / О. Кохан // Знак: [вісник Українського геральдичного товариства]. – 1999. – Ч. 19.
9. *Литвин С.* Нагрудні кваліфікаційні знаки України: довідник-каталог / С.М. Литвин. – Полтава: ТОВ «АСМБ», 2010. – 344 с.: іл.
10. Національний військово-історичний музей України. – НДФ. – № 4136.
11. Символіка Прикордонних військ України // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 1(4).
12. *Слободянюк М.* Символ Національної гвардії України / М. Слободянюк // Знак [вісник Українського геральдичного товариства]. – 2000. – Ч. 22.
13. *Слободянюк М.* Символіка Внутрішніх військ України / М. Слободянюк // Знак [вісник Українського геральдичного товариства]. – 1999. – Ч. 18.
14. Служба безпеки України: історія та сучасність: До 20-ї річниці створення. – К.: Видавець Корбуш, 2012. – 384 с.: іл.
15. Указ Президента України від 1 вересня 2003 р. № 950/2003 «Про символіку Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи».
16. Указ Президента України від 14 лютого 2002 р. № 129/2002 «Про символіку Служби безпеки України».
17. Указ Президента України від 7 серпня 2001 р. № 594/2001 «Про символіку Прикордонних військ України».
18. *Чорний О.* Геральдична історія військ правопорядку / О. Чорний // Актуальні проблеми розвитку символіки у Збройних Силах та інших військових формуваннях України: матеріали науково-практичного семінару в Центральному музеї Збройних Сил України 5 березня 2008 року. – К.: ЦМЗСУ. – 2008. – Вип. 1.
19. *Шишолін П.* Символіка Державної прикордонної служби України / П. Шишолін, А. Мороїд // Вісник Української академії геральдики, товарного знаку та логотипу. – Березень, 2005. – № 51. – 64 с.

Надійшло до редакції 16.12. 2014 р.

Рецензент: *Л.В. Трофимович*, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

Карпов В.В.
**ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ СИМВОЛИКИ ВОЕННЫХ
ФОРМИРОВАНИЙ УКРАИНЫ**

Статья посвящена проблематике исследования процесса возникновения и применения символики военных формирований Украины. Анализируются обстоятельства создания военных символов Национальной гвардии, Внутренних войск, подразделений Службы безопасности, Государственной пограничной службы, Государственной службы чрезвычайных ситуаций Украины. Подчеркивается, что символика военных формирований носит функциональный характер и вместе с символикой Вооруженных Сил Украины создает единую систему военной символики государства.

Ключевые слова: военное формирование, символика, Украина.

Карпов В.
**PECULIARITIES OF THE FORMATION UKRAINE MILITARY
FORMATIONS SYMBOLISM**

The article is devoted to the problem of the research process implementation symbols of Ukraine military units. Analyzed the circumstances of the creation and use of military symbols National Guard, internal military forces, the Security Service, State Border Service, State Service of Emergencies of Ukraine. It is noted that the symbolism of military forces is a functional and with the Armed Forces of Ukraine symbols form a unified system of military symbols of the state.

Key words: military unit, symbols, Ukraine.